

DOI [https://doi.org/10.32405/2308-8885-2024-3\(113\)-57-63](https://doi.org/10.32405/2308-8885-2024-3(113)-57-63)

УДК [780.8:780.64]:378.016:373.3.011.3-051

Оксана Олексіївна Гумінська,

кандидат педагогічних наук, доцент Рівненського державного гуманітарного університету, м. Рівне, Україна, guminska@ukr.net,
<https://orcid.org/0000-0001-9845-1958>

Роман Іванович Дзвінка,

кандидат педагогічних наук, доцент Рівненського державного гуманітарного університету, м. Рівне, Україна, roman_dzvinka@ukr.net,
<https://orcid.org/0009-0008-5178-4307>

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА ДО НАВЧАННЯ ГРИ НА СОПІЛЦІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті представлено організаційно-методичні засади підготовки майбутніх вчителів музичного мистецтва до навчання гри на сопілці молодших школярів. Автори виокремлюють комплекс заходів інструментально-виконавської, музично-теоретичної та методичної підготовки здобувачів вищої освіти спеціальності 014 Середня освіта (Музичне мистецтво), спрямований на опанування майбутніми вчителями музичного мистецтва грою на хроматичній сопілці та формування здатності до навчання гри на сопілці молодших школярів у закладах загальної середньої освіти.

Ключові слова: хроматична сопілка, навчання гри на сопілці, майбутні вчителі музичного мистецтва, підготовка здобувачів вищої освіти, індивідуальні і групові заняття, самопідготовка, учні, заклади загальної середньої освіти, урок, позаурочна робота.

Постановка проблеми. В умовах боротьби за українську державність на духовному рівні актуальними проблемами залишаються збереження національної культури, формування у молоді прагнень до вивчення і збереження багатой культурної спадщини українського народу, розвитку на цьому ґрунті національної самосвідомості.

Особливо актуальним є принцип Державної національної програми

«Освіта» («Україна ХХІ століття») про «національну спрямованість освіти, що полягає у невіддільності освіти від національного ґрунту, її органічному поєднанні з національною історією і народними традиціями, збереженні та збагаченні культури українського народу, визнанні освіти важливим інструментом національного розвитку і гармонізації національних відносин» [5].

Ознайомлення з українськими народними музичними інструментами та

навчання гри на них займають важливе місце в процесі становлення національної освіти й виховання. Сьогодні закладу загальної середньої освіти потрібен учитель, який не тільки володіє мовою української музики, а й може повною мірою відтворити її національний колорит як виконавець, усебічно осмислити й застосувати найкращі здобутки вітчизняної музичної культури, цінний музично-педагогічний досвід минулого.

Опанування грою на музичному інструменті сопілка майбутніми вчителями музичного мистецтва та навчання цього учнів у своїй подальшій педагогічній діяльності може сприяти вирішенню поставлених завдань. Адже легкість вдихання, мала витрата повітря, невеликий розмір, зручність аплікатури та використання, незначна вага зробили сопілку загальнодоступним інструментом для школярів усіх вікових груп.

Аналіз досліджень з проблеми. Дослідження сопілки як музичного інструмента розпочалося з фольклористичних праць О. Кольберга, С. Людкевича, М. Лисенка-Дністровського, І. Мацієвського, Б. Яремка, М. Хая. З ними ж пов'язані експерименти й відкриття майстрів-конструкторів, які завершилися розробкою Д. Демінчуком моделі концертної хроматичної сопілки на десять отворів, яка згодом стала одним із найбільш доступних і популярних народних музичних інструментів. І. Скляр [23], Я. Мазур [12–15], Р. Дверій [2–4], П. Леонтів, М. Печенюк [11] заклали основу музично-методичного матеріалу для сопілкарів-початківців, створивши перші «букварики», «школи».

Музична література для учнів-сопілкарів представлена творами для сопілки Є. Бобровникова [1], І. Скляра [23], Я. Мазура [12; 13], М. Жабляк [8], В. Олійника [17], М. Кульбовського [10], Л. Павленко, Ю. Павленка [20], А. Пастушенка, Л. Яцкової [21], Ю. Островського [19] та ін. Для елементарного підрівня початкової мистецької освіти створена програма гри на сопілці (В. Гамар, Ю. Павленко, Ю. Фокшей), підручники для 1–4 класів К. Чаплик [30] та 1–2 класів М. Кульбовського, Л. Павленко та Ю. Павленка [10; 20]; для спеціалізованих загальноосвітніх шкіл музичного профілю видано програму курсу за

вибором «Сопілка» для 1–5 класів (авт. О. Суровикіна-Чебан) [25].

Науковим та практичним аспектам академічного сопілкарства приділяють велику увагу Б. Гаранджа, В. Гамар, Р. Дверій, М. Корчинський, Б. Корчинська-Яскевич, Б. Котюк, Р. Кубович, С. Максимів, М. Маркевич, С. Павлюченко, В. Петрованчук, М. Чудак, В. Шумейко, Б. Яремко та ін. Сучасні наукові дослідження розкривають способи збереження, вивчення сопілкової музики минулого [28], систематизації її краєзнавчих аспектів [9; 29], а також нові виконавські можливості гри на сопілці [26].

У перших програмах з музики для загальноосвітніх шкіл молодшої Української держави вказується на провідній ролі музичного фольклору в музично-естетичному вихованні дітей та пропонується, враховуючи національні традиції та досвід інструментального музикування, включати навчання гри на українському народному інструменті сопілці. «Це сприятиме залученню учнів до активних і захопливих форм музикування, розвитку музичного слуху, вихованню навичок ансамблевої гри, підготовці до ансамблевого співу, практичному засвоєнню нотної грамоти» [22, с. 39]. О. Ростовський, Р. Марченко, Л. Хлебникова, З. Бервецький запропонували послідовність навчання гри на сопілці та орієнтовний перелік поспівок для гри. Так, на одній висоті (сі, ля, соль, сі бемоль) автори пропонують грати такі поспівки: «Тук, тук, чобіток», «Ходить квочка», «Іхав лис», «Сів шпак на шпаківню», «Раз, два, три, чотири», «Піч регоче». На секундовому співвідношенні – поспівки «Тосі, тосі, тосяни», «Стоїть півень на току», «Ой весна, весна». На терцовому – поспівки «Кумо, кумо, що варила», «Зозуля рябенька», «Котилася торба», «Пускайте нас», «Щедрик, щедрик, щедрівочка» тощо [22, с. 39].

Дослідниця Г. Яківчук, доводячи значущість використання сопілки на уроках музики та в позаурочній роботі, пропонує творчо впроваджувати досвід та методичні ідеї Я. Мазура з його посібника «Сопілка» [15], проводячи навчання гри на сопілці учнів перших класів груповим способом [32].

Про сучасний досвід організації гурткової роботи навчання гри на сопілці можна отримати інформацію зі статей, посібників. Так, робота гуртка «Юний сопілкар» Полтавської гімназії № 32 (керівник – В. М. Слюсар) описана в навчально-методичному посібнику В. Слюсар, Н. Жиденко [24]. М. Моїсєєва описує організаційно-методичні особливості та досвід роботи Зразкового ансамблю сопілкарів «Водограй», який здійснює музично-виховну роботу на базі гуртка гри на сопілці у підлітковому клубі «Дружба» Житомирського міського культурно-спортивного центру (кер. О. Шоромко) [16].

Дослідниця І. Шерedyкo розробила програму позаурочних музично-фольклорних занять різноманітної тематики для молодших школярів, передбачивши практичну діяльність – навчання гри дітей на сопілці, системне залучення школярів до обрядових свят, виступів, концертів. Педагог пропонує вивчати на сопілці твори, які учні розучують для вокального виконання, щоб пізніше мати змогу співати пісні в супроводі інструмента [31, с. 284–285].

Інтернет джерела засвідчують функціонування різних дитячих мистецьких колективів: ансамбль сопілкарів у будинку дитячої та юнацької творчості Франківського району м. Львова (кер. В. Материнчук), гурток «Чарівна сопілка» – у центрі дитячої та юнацької творчості Шевченківського району м. Запоріжжя (кер. Ю. Кочеткова), гурток «Троїсті музики» – у центрі дитячої та юнацької творчості «Дружба» м. Кривий Ріг (кер. Н. Глушко) та ін.

Для підготовки студентів спеціальності «Початкове навчання та музика» Р. Дзвінка написав навчальний посібник «Методика навчання гри на сопілці», який забезпечує впровадження дисципліни «Додатковий музичний інструмент сопілка». Автор прагнув оптимізувати процес самопідготовки майбутніх вчителів початкових класів до практичного оволодіння технікою гри на сопілці, спонукати їх до самостійного навчання. Для цього в посібнику подана історико-теоретична та методико-практична інформація про сопілку та опанування основними прийомами гри, а також музичний додаток з українських

народних пісень, адаптованих для виконання на сопілці [6]. Для навчання гри на хроматичній сопілці здобувачів вищої освіти В. Олійник запропонував навчально-репертуарний та навчально-методичний посібники [17; 18].

Важливість залучення здобувача вищої освіти до гри на сопілці, а через неї – підвищення інтересу учнів до інструментального виконавства на уроці музичного мистецтва, на занятті гуртка (творчого колективу) підтверджується практичним музично-педагогічним досвідом дослідників і практиків, їхніми здобутками. Їх систематизація може допомогти в освітньому процесі здобувачів і вищої, і загальної середньої освіти.

Мета статті: актуалізувати організаційно-методичні аспекти навчання гри на сопілці майбутніх вчителів музичного мистецтва для їх застосування у початковій школі.

Виклад основного матеріалу. Хроматична десятиотвірна сопілка (конструкції Д. Демінчука) є найдоступнішим мелодичним інструментом для музикування з учнями закладів загальної середньої освіти. «Найціннішою якістю сопілки є стійкість у видобуванні звуків, – пише Я. Мазур. – Нагадуючи голос людини в низькому регістрі і спів пташок у верхньому, сопілка викликає у дітей щире захоплення» [14, с. 125]. Педагог надає великого значення гри на сопілці на уроці – це допомагає і хоровому співу, і навчанню музичної грамоти. «Маючи ніжний, тихий звук, вона мимоволі спонукає учнів також співати тихо й ніжно, стає мірилом точної і чистої інтонації. Усі важкі та сумнівні сполучення звуків діти можуть самостійно проконтролювати грою на сопілці... Кожний ритмічний рисунок, кожна мелодія міцно закарбовується в пам'яті» [14, с. 126].

Використання сопілки сприяє ознайомленню учнів з українськими народними виконавськими традиціями (сольне, ансамблеве, оркестрове виконавство), пісенно-ігровим матеріалом, розвиває музичні, творчі здібності, виконавські навички, комунікаційні вміння. «Систематична гра на сопілці розвиває легені, вдосконалюючи ритм дихання, запобігає захворюван-

ню астою. Дотик пальців до отворів заспокоїливо діє на нервову систему, врівноважує, сприяє кращому самопочуттю» [31, с. 20]. Колективна гра народних мелодій об'єднує спільним духом співпраці, творчості, любові та поваги до рідної мови, рідного міста, рідного народу, держави, формує національну свідомість та патріотизм.

Навчання гри на сопілці молодших школярів відповідає завданням мистецької освітньої галузі, про що зазначається у Типових освітніх програмах, а саме: «пробудження інтересу до пізнання творів різних видів мистецтва; виховання гордості за здобутки рідного мистецтва; оволодіння способами художньо-творчої діяльності в різних видах мистецтва, комунікації з іншими в художній творчості; розвиток мистецьких здібностей, здатності самовираження й керування власними емоційними станами через мистецтво та різні види художньої творчості» [27]. Змістова лінія «Художньо-практична діяльність» програми мистецької освітньої галузі передбачає гру на музичних інструментах (трикутниках, бубнах, барабанах, сопілках, ксилофонах тощо): «створення елементарного ритмічного супроводу до пісні, ритмічних послідовностей тощо». А очікувані результати передбачають, що здобувач освіти «грає в ансамблі прості композиції (трикутники, бубни, барабан, сопілка, ксилофон тощо); обирає тембр інструмента (трикутники, бубни, барабан, сопілка, ксилофон тощо) для передавання відповідного образу» [27].

Виконання таких завдань можливе за умови володіння вчителем музичного мистецтва грою на сопілці, його бажання та готовності до навчання гри учнів закладів загальної середньої освіти, його знання технології оволодіння учнями навичками гри на сопілці та відповідного репертуару, методичної обізнаності у формах такої роботи на уроках та в позаурочний час тощо.

Підготовка майбутнього вчителя музичного мистецтва здійснюється на основі освітньо-професійної програми 014 «Середня освіта (Музичне мистецтво)». Підготовка студентів до навчання гри на сопілці молодших школярів окреслює комплексне вико-

ристання заходів інструментально-виконавського, музично-теоретичного та методичного напрямів.

Інструментально-виконавська підготовка здобувачів вищої освіти реалізується у процесі опанування дисципліни «Додатковий музичний інструмент» і спрямована на розвиток в здобувачів освіти навичок гри на сопілці, умінь добирати народні мелодії на слух, навичок імпровізації.

Курс навчання гри на сопілці для майбутніх вчителів музичного мистецтва, розроблений Р. Дзвінкою, спочатку був розрахований на чотири семестри, однак зменшення кількості годин, високі вимоги до підготовки вчителя та потреби сьогодення спонукали до оптимізації цього процесу. Тому, оволодівши основними прийомами та навичками гри – загальною постановкою (зручний спосіб тримання інструмента, положення корпусу, голови, рук, пальців), виконавським диханням (способи дихання та правила його зміни), звуковидобуванням, пальцевою технікою, – педагог пропонує продовжити самостійно вдосконалювати гру на цьому загальнодоступному інструменті на матеріалі українського музичного фольклору.

У систему навчання гри на сопілці входять індивідуальні та групові форми занять. На *підготовчому етапі* навчання гри на сопілці групові заняття розглядаються як допоміжна форма навчання. На першому занятті слід ознайомити здобувачів вищої освіти з історією створення сопілки, її будовою (корпус, отвір для вдування повітря, голосник, зуб голосника, денце, аплікатурні отвори) та виконавською постановкою. Початкові заняття передбачають виконання комплексу вправ на розвиток виконавського дихання та здобуття перших навичок тримання сопілки з використанням звичайного олівця у якості «тренажера».

Потім, взявши до рук сопілку, опановуємо постановку губ, пальців рук, корпусу в цілому, характер звукоутворення та звуковедення. Для оволодіння аплікатурою сопілки спочатку обираємо колективну форму музикування, яка поступово переходить у малі форми (2–3 студенти), що забезпечує най-

сприятливіші умови для самовдосконалення, оскільки навчання відбувається на різних рівнях творчого спілкування студентів між собою та студентів з викладачем.

Індивідуальні заняття здійснюються в класі з викладачем і включають виконання вправ, розучування мелодій з нот, вивчення українських народних пісень у поєднанні їх зі співом (це покращує розвиток музичного слуху і чистоти інтонування), імпровізації на заданих звуках, у заданій тональності тощо. З перших занять навчання гри на сопілці необхідно приділяти належну увагу всім аспектам музикування (елементарна теорія музики, читання з аркуша, гра на слух, імпровізація, ансамблеве виконання тощо), а також постійно контролювати якість звуку, домагатись гарного звучання інструмента.

Велике значення для формування інтересу до навчання гри на сопілці має творче спілкування педагога з учнем у формі *музичного діалогу*, яку мають опанувати майбутні вчителі музичного мистецтва. Викладач власною грою на інструменті демонструє «еталон» звуку та спонукає учня до його розуміння у словесних коментарях та наслідуванні на сопілці. Спільне музикування на початковому етапі навчання відбувається під час виконання вправ «Запитання-відповідь». Більш складні завдання в процесі музикування в дуєті з сопілкарем-початківцем вирішуються під час читання з аркуша ансамблевих творів: педагог грає складну (віртуозну) мелодію побудовану на простій ладо-гармонічній основі, а учень виконує свою партію на одній або кількох нотах у максимально спрощеному та доступному для нього нотному записі.

У творчому процесі музикування вчитель має пам'ятати про *метод педагогічної підтримки*: заохочувати до сольного та спільного виконання, надихати учня похвалою за те, що йому добре вдалося, виявляти дружнє ставлення, таким чином забезпечувати успіх у навчанні.

Групові форми занять також проводяться в класі під керівництвом викладача. Гра в дуєті, тріо, квартеті розвиває гармонічний слух, ансамблеві навички (інтонаційний, ритмічний, динамічний

і тембровий ансамбль), привчає до чистоти інтонування, злагоженості, строю. У нашій педагогічній практиці навчальний ансамбль має складатися тільки із сопілкарів. Перший досвід ансамблевого музикування сопілкарі-початківці отримують у дуєті, згодом – у тріо, а далі вдосконалюють навички гри у квартеті сопілкарів. За допомогою впровадження на підготовчому етапі навчання гри на сопілці ансамблевого музикування закріплюється схильність сопілкарів-початківців до майбутньої колективної творчості.

Важливим на етапі практичного навчання гри на сопілці є *метод слуху-ігрового досвіду*, суть якого полягає в утворенні тимчасових зв'язків за умовною схемою: передчуваю (музично-слухове уявлення), граю (ігровий рух), виправляю (слуховий контроль). Найактивніший характер має слуховий контроль, оскільки початковий слуховий естетичний образ викликає ігрові рухи. Його мета – поступово узгоджувати ці рухи і викликати ним звучання із слуховим естетичним образом.

Визнаним практичним методом для набуття навичок є **вправи**. Для розвитку виконавського дихання Р. Дзвінка пропонує такі вправи:

Вправа 1. Якомога довше витримувати звук у різних регістрах: низькому, середньому, високому.

Вправа 2. На звуці *ля* першої октави – звуковедення за рахунок активного коливання повітряного стовпа, що призводить до підвищення та пониження звуку із поступовим його прискоренням.

Для оволодіння аплікатурою звуків хроматичної сопілки на початковому етапі навчання педагог за авторською методикою пропонує послідовність освоєння звуків (*ля, соль, фа, мі, ре, до* першої та другої октав, *сі* першої та другої октав; *фа дієз, до дієз, сі бемоль* першої та другої октав; *мі бемоль, ля бемоль* першої та другої октав; *до дієз, ре* третьої октави) та спеціальні вправи, виконання яких вимагає стежити за правильною постановкою пальців рук, губ та корпусу в цілому [6, с. 13–33].

Універсальною вправою для технічного вдосконалення музикантів-виконавців є *гра гами*. Сопілкарі-початківці щоденно виконують гаму *до-мажор*,

тризвук та арпеджіо у дві октави в різних варіантах, що забезпечує їхній технічний розвиток: рівність, чіткість, швидкість, артикуляційне різноманітне звучання. У комплексі звукових, тембрових, динамічних, артикуляційних завдань особливе місце має темп виконання.

Для *опрацювання основних штрихів* (деташе, стакато, легато) Р. Дзвінка пропонує вправи і дає поради: для стакато закривати звукову щілину денця на склад «тат»; для подвійного стакато – на приголосні «тк»; для легато – виконувати об'єднані лігатури ноти одним ударом язика; деташе – м'яке, майже непомітне звукоутворення завдяки поштовху повітря [6, с. 14].

Використання мелізмів (мордентів, трелів та форшлагів) педагог вважає основою музичності, оригінальності виконавця-сопілкаря. На початковому етапі їх вивчення здійснюється на спеціальних вправах та на прикладі знайомих мелодій, на звуках якої у різних варіантах виконуються мелізми [6, с. 21].

У процесі роботи над розвитком виконавської техніки (вправність пальців, точність прийомів звукоутворення, культура звуковедення тощо) даються методичні вказівки:

- пальці під час гри тримати близько до корпусу сопілки;
- звукоутворення в нижньому регістрі повинно бути м'яким, у верхньому – поступово ставати активнішим;
- правильно здійснювати вибір основної та допоміжної аплікатури (на октавному переході);
- брати дихання у кінці музичної фрази (слідкувати за позначенням);
- не грати «на останньому диханні» – до повного закінчення повітря [6, с. 21].

На етапі вдосконалення виконавських навичок пропонуємо *метод поєднання гри на сопілці зі співом народних пісень*. Цей спосіб безпосередньо зорієнтований на майбутній показ пісні вчителем музичного мистецтва на уроці та сприймання пісні учнями. Сольне виконання пісні включає: вступ, зіграний на сопілці, спів пісні голосом, можливе виконання на інструменті переграшу та закінчення. Невеликий вступ використовується з метою настроювання в то-

нальності та вказує на темп та характер виконання пісні в цілому. Спів пісні голосом повинен ніби продовжити зіграний на сопілці вступ. Виконання на інструменті переграшу між куплетами та закінчення також повинні забезпечити цілісність виконання твору [6, с. 34].

Предметом постійної уваги сопілкаря-виконавця має бути робота над звуком, інтонацією, ритмом і динамікою. На кожному занятті їх необхідно уважно й сумлінно відпрацьовувати, розуміючи всі вказівки, не поспішаючи.

Дієвою формою навчання гри на сопілці є *самопідготовка*, яка здійснюється в позааудиторний час. Ця форма роботи включає підготовчі вправи різного ступеня складності, читання нот з аркуша, підбір на слух, запис нотами відомих мелодій та мелодій українських народних пісень, створення дидактичних вправ, імпровізування. Самостійність музиканта найкраще формується у роботі над улюбленим твором. Для розуміння виконавських задач пропонуємо студентам не тільки добирати музику для власного розуміння, а й аналізувати її, визначати, що нового набуто під час роботи над кожним твором для поповнення загальномузичного, виконавського та професійного досвіду.

Виконавець на сопілці повинен постійно розвивати і збагачувати власний музичний досвід, вдосконалювати виконавський стиль, вивчати різноманітну музичну літературу: сольну, ансамблеву, оригінальну і в перекладах. Так у процесі інструментально-виконавської підготовки майбутніх вчителів, окрім навичок гри на сопілці, здобувачі вищої освіти отримують необхідні знання для практичного їх використання.

У ході **музично-теоретичної підготовки** майбутні вчителі музичного мистецтва набувають знань про історію музичних інструментів, інструментальну та вокальну народну музику (курс «Історія музики»), систематизовують мелодії як сопілковий репертуар, набувають умінь аналізувати структуру мелодії, сольфеджувати нотні вправи та народні мелодії, які будуть виконуватись на сопілці, транспонувати, писати другий, третій голос до мелодії (курси «Сольфеджіо», «Аналіз музичних творів»).

Методична підготовка передбачає оволодіння майбутніми вчителями музичного мистецтва знань про принципи, організаційні форми, методи застосування сопілкового музикування на уроці музичного мистецтва, технології розвитку в учнів виконавських навичок, знання авторських методик гри на хроматичній десятиотвірній сопілці тощо (курс «Методика музичної освіти», вибіркова дисципліна «Методика колективного музикування»).

Готуючись до **навчання гри на сопілці молодших школярів**, студент має враховувати *педагогічні принципи систематичності та послідовності*, які закладені в поступовості опанування учнями знаннями про сопілку (казки, історії про сопілкову родину інструментів, будову тощо), апікатурними навичками та знаннями нотної грамоти в межах першої та другої октав, уміннями читати ритмічні рисунки з четвертних, восьмих, половинних, шістнадцятих тривалостей у дводольному та тридольному розмірах.

Водночас у курсі «Методика музичної освіти» здобувачі вищої освіти ознайомляться з *організаційними формами* – урок мистецтва (музичного мистецтва), заняття інструментального гуртка (ансамблю чи оркестру народних інструментів), у форматі яких буде здійснюватися колективне музикування на сопілці.

Студенти мають знати **способи застосування сопілкового музикування на уроці музичного мистецтва**:

1) *гра на сопілці вчителем* поспівок, мелодій пісень для хорового співу, українських народних пісень зі вступом та програвшем на сопілці;

2) *гра на сопілці учнів разом з учителем* дидактичних вправ для сопілки, вправ-ігор, поспівок з нот, нескладних мелодій, вступу до пісні, програвшів, мелодичних імпровізацій на заданих звуках, нескладних партій в оркестрових партитурах тощо.

Так, на уроці гри на сопілці можна поєднати зі слуханням музики, вокально-хоровою роботою, вивченням нотної грамоти, творчістю та інструментальним музикуванням.

Майбутні вчителі музичного мистецтва мають знати і про дієву органі-

заційну форму навчання гри на музичних інструментах – **музичні гуртки** в закладі загальної середньої освіти чи позашкільному закладі освіти (центрах дитячої творчості та підліткових клубах за місцем проживання тощо). Тому в курсі «Методика музичної освіти» вони самостійно досліджують передовий педагогічний досвід такої роботи. Так, проаналізувавши статтю М. Моїсєєвої [16, с. 341], здобувачі дізналися про методичні засади організації Зразкового ансамблю сопілкарів «Водограй» Житомирського міського культурно-спортивного центру (кер. О. Шоромко), форми проведення його занять – ансамблева гра (зведені репетиції, дуети, тріо) та індивідуальні заняття; музичні інструменти в його складі – сопілки різного діапазону (сопілка-прима *in C*, сопілка-альт *in G*, сопілка-тенор *in F*) та окарини (прима, тенор, бас).

Учні з першого по третій роки навчання відвідують індивідуальні заняття по 45 хвилин двічі на тиждень, де оволодівають навичками гри на інструменті та отримують знання з музичної грамоти, грають у невеликих ансамблях (дует, тріо, квартет), пізніше – розучують ансамблеві партії, беруть участь у зведеній репетиції ансамблю.

Учні четвертого (п'ятого, шостого) року навчання самостійно вивчають ансамблеві партії і займаються двічі на тиждень на зведених репетиціях ансамблю «Водограй». На індивідуальних та групових заняттях керівник не лише розучує з учнями музичний репертуар, а й намагається поповнити знання учнів з теорії музики та музичної літератури. М. Моїсєєва також ділиться досвідом організації на базі даного дитячого творчого колективу семінару-навчання майбутніх вчителів музичного мистецтва Житомирського державного університету ім. І. Франка [16, с. 342].

Вихованню інтересу до навчання гри на сопілці та формуванню навичок самоосвіти сприятиме укладання здобувачами вищої освіти власного «Сопілкового букварика» із вправ та мелодій, адаптованих для виконання учнями на уроці чи на занятті гуртка. До репертуарної збірки можуть увійти

пісні з підручників інтегрованого курсу «Мистецтво» для 1–4 класів різних авторів, вправи та мелодії для сопілки з навчально-методичних посібників Р. Дверія, М. Кульбовського, П. Леонтієва, Я. Мазура, Л. Павленко, Ю. Павленка, М. Печенюка, І. Скляра, К. Чаплик та ін.

Методична підготовка знаходить продовження на виробничій практиці на базі закладів загальної середньої та позашкільної освіти. Студенти-практиканти організовують ознайомлення учнів із сопілкою, слухання музичних творів на сопілці, проводять майстер-класи з навчання дітей гри на сопілці (за умови дотримання гігієнічних норм), організовують практикуми вивчення народних пісень, приносять молодшим школярам відчуття радості та успіху, що сприятиме вихованню у них любові до музики, рідного народу, Батьківщини.

Висновки. Навчання гри на хроматичній сопілці має велике розвивальне, освітнє, здоров'язбережувальне та виховне значення для здобувачів освіти, відповідає вимогам програм НУШ, урізноманітнює освітній процес у закладах загальної середньої та вищої освіти, мотивує до навчання музичного мистецтва.

Залучення здобувачів вищої освіти до гри на сопілці, а через неї – підвищення інтересу учнів до інструментального виконавства на уроці музичного мистецтва, на занятті гуртка (творчого колективу) може виконати роль музичного букваря, який не лише вводить учнів у світ національної музики, а й мотивує до участі у різних музичних творчих колективах, до навчання гри на інших музичних інструментах.

Комплексний підхід до інструментально-виконавської, музично-теоретичної та методичної підготовки майбутніх вчителів музичного мистецтва у процесі навчання гри на сопілці може стати важливою складовою освітньо-професійної програми, окремих дисциплін, що позитивно впливає на здатність до навчання гри на сопілці молодших школярів у закладах загальної середньої освіти, збагачення знань про українську народну музичну творчість, розширення можливостей про-

паганди національного мистецтва та патріотичного виховання.

Перспективою подальших розвідок є розробка авторських методик навчання гри не тільки на хроматичній сопілці, а й інших етнодухових інструментах та розкриття можливостей всебічного залучення підростаючого покоління до традицій народного музикування на різних рівнях музичної освіти.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ:

- Бобровников Є. Грай, музико. Київ: Дитвидав, 1963. 100 с.
- Дверій Р. Є. Сопілка. Школа гри на хроматичній сопілці. Ч. 1. Львів : ЦТДЮГ, 2007. 72 с.
- Дверій Р. Є. Сопілка. Школа гри на хроматичній сопілці. Ч. 2. Львів : ЦТДЮГ, 2007. 68 с.
- Дверій Р. Є. Сопілка. *Школа гри на хроматичній сопілці*. Ч. 2. Львів : ЦТДЮГ, 2007. 64 с.
- Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»). Кабінет Міністрів України від 3 листопада 1993 р. № 896. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF#Text>
- Дзвінка Р. Методика навчання гри на сопілці: навч. посібник. Бердянськ : БДПІ, 1997. 61 с.
- Дзвінка Р. Основи техніки сучасного сопіляря: щоденні студії. Рівне, 2017. 88 с.
- Жабляк М. Д. Грай, сопілко, грай : самовчитель гри на сопілці. Ужгород : Видавництво В. Падяка, 2004. 62 с.
- Збереження реліктів народномузичної спадщини Полісся / упоряд. Р. Дзвінка. Рівне : РІД, 2023. 217 с.
- Кульбовський М. Голосом сопілки: вправи, етюди, п'єси, ансамблі : підручник для дитячих музичних шкіл. 1–2 класи. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2017. 224 с.
- Леонтієв П. П., Печенюк М. А. Буквар Сопіляря: навч.-метод. посібник для вчителя музики. 2-е вид., випр., допов. Хмельницький : Поділля, 2004. 135 с.
- Мазур Я. Буквар сопіляря. Київ : Муз. Україна, 1990. 77 с.
- Мазур Я. Вправи та етюди для хроматичної сопілки. Київ : Муз. Україна, 1979. 42 с.
- Мазур Я. Навчання учнів сільської школи гри на хроматичній сопілці. *Музика в школі*: зб. ст. Вип. 2. Київ : Муз. Україна, 1974. С. 125–135.
- Мазур Я. Сопілка (1 клас): методико-інструктивний посібник. Львів : Музичне музично-педагогічне видавництво «Сопілка», 1999. 47 с.
- Моїсєєва М. А. Гра на музичних інструментах як чинник естетичного виховання дітей. *Естетичне виховання дітей та молоді: теорія, практика, перспективи розвитку*: зб. наук. пр. / за ред. О. А. Дубасенюк, Н. Г. Сидорчук. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. С. 337–343.
- Олійник В. Ф. Грай, моя сопілочко : навч.-репертуарний посібник. Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2007. 52 с.
- Олійник В. Ф. Методика навчання гри на хроматичній сопілці: навч.-метод. посібник. Кам'янець-Подільський : Абетка Світ, 2010. 96 с.
- Островський Ю. Дударик : збірка легких та елементарних п'єс для сопілки. Рівне, 2023. 48 с.
- Павленко Л., Павленко Ю. Сопілка. Перші кроки. *Твори в перекладі для сопілки в супроводі фонограми з додатком клавіру*. 1–2 рік навчання. Черкаси : Видавець Чабаненко Ю. А., 2019. 36 с.
- Пастушенко А., Яцкова Л. Грай, сопілко: школа гри на сопілці : навч. посіб. для студентів гуманітар. спец. вищ. та серед. навч. закл. Рівне : Формат-А, 2021. 51 с.
- Програми та поурочні методичні розробки для середніх загальноосвітніх шкіл «Музика». 1–4 класи / уклад. Ростовський О. Я., Марченко Р. О., Хлебникова Л. О., Бервешський З. Т. Київ : Перун, 1996. 126 с.
- Скляр І. Подарунок сопілярям : практичний посібник. Київ : Мистецтво, 1968. 56 с.
- Слюсар В. М., Жиденко Н. І. Грай, сопілко, грай : навч.-метод. посібник. Полтава, 2009. 43 с.
- Суровикіна-Чебан О. І. Сопілка. 1–5 класи. Програма курсу за вибором. *Програми факультативних курсів та курсів за вибором для спеціалізованих загальноосвітніх шкіл музичного профілю* / Упоряд. О. Корнілова, О. Гайдамака. Харків : Ранок, 2009. С. 83–92.
- Тимків П. О. Crossover як один із напрямів розвитку сопілкового мистецтва. *Актуальні питання культурології*. 2020. Вип. 20. С. 91–96. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apkant_2020_20_20
- Типові освітні програми (МОН України). URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/osvitni-programi/navchalni-programi-dlya-1-4-klasiv>
- Товкайло Я. М. Атрибутика фіксації і транскрипцій пастівницької сопілкової музики України (кінець XIX – початок XXI століть). *Проблеми взаємодії мистецтва, педагогіки та теорії і практики освіти*. 2020. Вип. 57. С. 5–26. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pvmp_2020_57_3
- Товкайло Я. М. Сопілкові практики в пастівницьких традиціях України (інструментарій, музика, виконавство) : автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства : 17.00.03. Національна академія наук України, Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Т. Рильського. Київ, 2021. 21 с.
- Чаплик К. Вигравай, сопілонько: школа гри на хроматичній сопілці для учнів 1–4 класів : навч.-метод.-посібник. Київ : Білий Тигр, 2015. 104 с.
- Шередько І. Використання українського музичного фольклору в організації системи занять з учнями початкової школи як спосіб формування ціннісного ставлення до Батьківщини. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2022. №1 (103). С. 279–289. DOI: <https://doi.org/10.33216/2220-6310-2022-103-1-279-289>
- Яківчук Г. Сопілка на уроках музики. *Мистецтво та освіта*. 2011. № 2 (60). С. 20–24.

References

- Bobrovnykov, Ye. (1963). Hrai, muzyko [Play, piper]. Kyiv: Dytvydav.
- Dverii, R. Ye. (2007). Sopilka. Shkola hry na khromatychnii sopiltsi [The pipe. School of playing the chromatic pipe]. Vol. 1. Lviv: TsTDluH.
- Dverii, R. Ye. (2007). Sopilka. Shkola hry na khromatychnii sopiltsi [The pipe. School of playing the chromatic pipe]. Vol. 2. Lviv: TsTDluH.
- Dverii, R. Ye. (2007). Sopilka. Shkola hry na khromatychnii sopiltsi [The pipe. School of playing the chromatic pipe]. Vol. 3. Lviv: TsTDluH.
- Derzhavna natsionalna prohrama «Osvita» («Ukraine XXI stolittia») [State national programme "Education" ("Ukraine of the XXI century")]. (1993). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF#Text>
- Dzvinka, R. (1997). Metodyka navchannia hry na sopiltsi [Methods of teaching the pipe]. Berdiansk: BDPI.
- Dzvinka, R. (2017). Osnovy tekhniky suchasnoho sopilkaria: shchodenni studii [The basics of modern piper technique: Daily studies]: Rivne: RDHU.
- Zhabliak, M. D. (2004). Hrai, sopilko, hrai: samovchytel hry na sopiltsi [Play, pipe, play: A self-taught teacher of playing the pipe]. Uzhhorod: Vydavnytstvo V. Padiaka.
- Dzvinka, R. (Ed.). (2023). Zberezheniia relikty narodnomuzychnoi spadshchyny Polissia [Preservation of relics of folk music heritage of Polissia]. Rivne: RID.
- Kulbovskiy, M. (2017). Holosom sopilky: Vpravy, etiudy, piesy, ansambli: Pidruchnyk dlia dytiachykh muzychnykh shkyl. 1-2 klasy [With the voice of the pipe: Exercises, etudes, pieces, ensembles: Textbook for children's music schools. 1-2 grades.]. Ternopil: Navchalna knyha – Bohdan.
- Leontieiev, P. P., & Pecheniuk, M. A. (2004). Bukvar Sopilkaria [The Piper's primer]. (2nd ed). Khmelnytskyi: Podillia.

12. Mazur, Ya. (1990). *Bukvar sopilkaria* [The piper's primer]. Kyiv: Muzychna Ukraina.

13. Mazur, Ya. (1979). *Vpravy ta etiudy dlia khromatichnoi sopilky* [Exercises and etudes for chromatic pipe]. Kyiv: Muz. Ukraina.

14. Mazur, Ya. (1974). *Navchannia uchniv silskoi shkoly hry na khromatichnii sopiltsi* [Exercises and etudes for chromatic pipe]. *Muzyka v shkoli*, 2, 125–135. Kyiv: Muzychna Ukraina.

15. Mazur, Ya. (1999). *Sopilka (1 klas)* [The pipe (1st grade)]. Lviv: Muzychne muzychno-pedahohichne vydavnytstvo «Sopilkar».

16. Moisieieva, M. A. (2012). *Hra na muzychnykh instrumentakh yak chynnyk estetychnoho vykhovannia ditei* [Playing musical instruments as a factor of aesthetic education of children]. O. A. Dubaseniuk & N. H. Sydorhuk (Eds.), *Estetychne vykhovannia ditei ta molodi: teoriia, praktyka, perspektyvy rozvytku* (pp. 337–343). Zhytomyr: Vyd-vo ZHDU im. I. Franka.

17. Oliinyk, V. F. (2007). *Hrai, moia sopilochko* [Play, my pipe]. Kamianets-Podilskyi: Oium.

18. Oliinyk, V. F. (2010). *Metodyka navchannia hry na khromatichnii sopiltsi* [Methods of teaching chromatic pipe playing]. Kamianets-Podilskyi: Abetka Svit.

19. Ostrovskyi, Yu. (2023). *Dudaryk: zbirka lehkykh ta elementarnykh pies dlia sopilky* [Dudaryk: A collection of easy and elementary pieces for the pipe.]. Rivne.

20. Pavlenko, L., & Pavlenko, Yu. (2019). *Sopilka. Pershi kroky. Tvory v perekladi dlia sopilky v suprovodi fonohramy z dodatkom klaviru. 1–2 rik navchannia*. [The pipe. The first steps. Works in translation for the flute accompanied by a phonogram with a piano accompaniment. 1-2 years of study]. Cherkasy: Vydavets Chabanenko Yu. A.

21. Pastushenko, A., & Yatskova, L. (2021). *Hrai, sopilko: shkola hry na sopiltsi*: [Play, little pipe: School of playing the pipe.]. Rivne: Format-A.

22. Rostovskiy, O. Ya., Marchenko, R. O., Khliebnykova, L. O., Bervetskyi, Z. T. (Eds.). (1996). *Prohramy ta pourochni metodychni rozrobky dlia serednykh zahalnoosvitnikh shkil «Muzyka». 1-4 klasy* [Programmes and lesson plans for secondary schools "Music" 1-4 Grades]. Kyiv: Perun.

23. Skliar, I. (1968). *Podarunok sopilkariam* [A gift for pipers]. Kyiv: Mystetstvo.

24. Sliusar, V. M., & Zhydenko, N. I. (2009). *Hrai, sopilko, hrai* [Play, pipe, play]. Poltava.

25. Surovykina-Cheban, O. I. (2009). *Sopilka. 1-5 klasy. Prohrama kursu za vyborom* [Pipe. 1-5 Grades. Programme of the elective course]. O. Kornilova & O. Haidamaka (Eds.), *Prohramy fakultatyvnykh kursiv ta kursiv za vyborom dlia spetsializovanykh zahalnoosvitnikh shkil muzychnoho profilu* (pp. 83–92). Kharkiv: Ranok.

26. Tymkiv, P. O. (2020). *Crossover yak odyin iz napriamiv rozvytku sopilkovoho mystetstva* [Crossover as one of the directions of development of the art of piping]. *Aktualni pytannia kulturolohi*, 20, 91–96. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/apkant_2020_20_20

27. Ministry of Education and Sciences of Ukraine. (n. d.). *Typovi osviti prohramy* [Typical educational programme]. Retrieved from <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/osvitni-programi/navchalni-programi-dlya-1-4-klasiv>

28. Tovkailo, Ya. M. (2020). *Atrybutyka fiksatsii i transkryptsii pastivnytskoi sopilkovoi muzyky Ukrainy (kinets XIX – pochatok XXI stolit)* [Attributes of recording and transcriptions of pastoral piping music of Ukraine (the late XIX – the early XXI centuries)]. *Problemy vzaiemodii mystetstva, pedahohiky ta teorii i praktyky osvity*, 57, 5–26. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pvmp_2020_57_3

29. Tovkailo, Ya. M. (2021). *Sopilkovi praktyky v pastivnytskykh tradytsiakh Ukrainy (instrumentarii, muzyka, vykonavstvo)* [Pipe practices in the pastoral traditions of Ukraine (instruments, music, performance)] (PhD dissertation, Kyiv).

30. Chaplyk, K. (2015). *Vyhravai, sopilonko: shkola hry na khromatichnii sopiltsi dlia uchniv 1–4 klasiv* [Play on, little pipe: A school of playing the chromatic pipe for students of grades 1–4]. Kyiv: Bilyi Tyhr.

31. Sheredko, I. (2022). *Vykorystannia ukrainskoho muzychnoho folkloru v orhanizatsii systemy zaniat z uchniamy pochatkovoi shkoly yak sposib formuvannia tsinnisnoho stavlennia do Batkivshchyny* [Using Ukrainian musical folklore in the organisation of a system of classes with primary school students as a way of forming a value attitude towards the Homeland]. *Dukhovnist osobystosti: metodolohiia, teoriia i praktyka*, 1(103), 279–289. <https://doi.org/10.33216/2220-6310-2022-103-1-279-289>

32. Yakivchuk, H. (2011). *Sopilka na urokakh muzyky* [The pipe in music lessons]. *Mystetstvo ta Osvita* [Art and Education], 2(60), 20–24.

Oksana Oleksiivna Huminska, PhD, Associate Professor of Rivne State University for the Humanities, Rivne, Ukraine, guminska@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0001-9845-1958>

Roman Ivanovych Dzvinika, PhD, Associate Professor of Rivne State University for the Humanities, Rivne, Ukraine, roman_dzvinika@ukr.net, <https://orcid.org/0009-0008-5178-4307>

Training future music teachers to teach pipe playing to primary students

The article presents the organizational and methodological foundations for preparing future music teachers to teach pipe playing to primary students (Ukrainian folk flute). The authors identify a set of instrumental, performance, music-theoretical, and methodological training measures for students of higher education in the specialty 014 Secondary Education (Music) aimed at equipping future music teachers with the skills to play the chromatic pipe and the ability to teach primary students to play the instrument in institutions of general secondary education.

The article notes that the organizational and methodological foundations of instrumental and performance training for higher education students involve mastering the content of the course "Additional Musical Instrument" acquiring skills in playing the pipe, selecting folk melodies by ear, and improvising during individual and group lessons, as well as through self-study.

The authors believe that during the music-theoretical training, future music teachers can gain knowledge about the history of musical instruments and folk instrumental and vocal music (course "History of Music"), skills in analyzing melody structure, sight-singing exercises and folk melodies to be performed on the pipe, transposing, and creating second and third parts for a melody (courses "Solfeggio", "Analysis of Musical Works"). Methodological training will provide higher education students with knowledge of organizational forms, methods for incorporating pipe playing into music lessons, techniques for developing students' performance skills, and knowledge of authorial methods for playing the chromatic pipe (course "Methods of Music Education", elective course "Methods of Collective Music Making").

The authors conclude that a comprehensive approach to the instrumental, performance, music-theoretical, and methodological training of future music teachers in learning to play the pipe can become an important component of the educational and professional program and individual courses, positively influencing their ability to teach primary students to play the pipe in institutions of general secondary education, enriching knowledge about Ukrainian folk music, expanding the possibilities of promoting national art, and fostering patriotic education.

Keywords: chromatic pipe, teaching to play the pipe, future music teachers, training of higher education students, individual and group lessons, self-study, students, institutions of general secondary education, lesson, extracurricular work.

Стаття надійшла до редакції 15.07.2024 р.